

Christiaan Schoonenberg
'It's not all bad about bats'

Over vleermuizen en verbeelding in de Nieuwe Kerk in Groningen
juni 2023

Universiteit

Protestantse Theologische Universiteit Groningen
Masterscriptie Praktische Theologie

Begeleiders

- Erica (dr. P.E.M.) Meijers, Protestantse Theologische Universiteit
- David Stroband, kunsthistoricus en docent Autonome beeldende kunst, Hanzehogeschool

Christiaan Schoonenberg is theoloog en filosoof. Hij combineert zijn praktijk met film, fotografie en speculatieve fictie. Na een studie Wijsbegeerte aan de KU Leuven volgde hij de opleiding tot gemeentepredikant aan de Protestantse Theologische Universiteit in Groningen. In zijn werk is de vraag naar God in het Antropoceen een centraal thema. Hij zoekt naar onverwachte ontmoetingen, verbinding tussen vreemden – mens, plant en dier – en experimenteert op verschillende manieren met hedendaagse vormen van gemeenschap. Hij werkt als opbouwwerker voor Diaconie in Stad en als monastiek pionier voor Stads klooster Groningen en maakt deel uit van het schrijverscollectief ent-ent-ent en eco-sociaal collectief Woeker. | christiaanschoonenberg.nl

Universiteit

Masterscriptie Gemeentepredikant
Protestantse Theologische Universiteit
Groningen

Volg het spoor van de vleermuis

In de zomer van 2021 wandelde ik met een van de predikanten van de Nieuwe Kerk door het Stadspark in Groningen. We hadden het over het verhaal van de Ark van Noach. Ik vroeg hem of hij wist welke dieren zich in de Nieuwe Kerk ophielden. 'Vleermuizen,' zei hij, 'ze vliegen 's avonds rondjes in de kerk en worden 's ochtends soms dood of uitgeput door de koster gevonden.'

Met de koster maakte ik de afspraak dat zij me opbelde als ze weer een dood exemplaar in de kerk gevonden had. Ik wilde er een digitale 3D-reconstructie van maken. Nog geen week later kreeg ik een telefoontje dat ze er één gevonden had en dat hij 'bijna dood' was. Ze had hem in een plastic box gestopt en stuurde me ermee naar huis.

Daar zat ik, in mijn kamer, met een rondkruipende vleermuis. Tot mijn verbazing schrikte hij me niet af maar fascineerde hij me. Het was een aandoenlijk gezicht om hem met zijn duimnagels de randen van de plastic box te zien verkennen. Het was meteen duidelijk: ik kan hem hier niet in deze box laten sterven.

Zo kwam ik in contact met mensen van de Vleermuizenwerkgroep Groningen. Eén van de leden van de werkgroep bleek bij mij in de wijk te wonen en ik kon de vleermuis meteen bij haar langs komen brengen. Ze liet me zien hoe je zo'n beestje voedt en na een paar slokjes melk was hij er alweer bovenop.

Andere wereld

Deze kleine gebeurtenis bracht me waar ik naar op zoek was: een concreet verhaal van een dier in een kerk. Het vormde het startpunt van mijn onderzoek, waarin ik de wereld van

mens én vleermuis – die twee samen – serieus probeer te nemen. In mijn onderzoek merkte ik dat de wereld er dan heel anders uit begint te zien. Alledaagse gebruiksobjecten krijgen plots een andere functie. Gele schoonmaakdoekjes

blijken uit het perfecte materiaal te bestaan om grip aan de nageltjes van vleermuizen te bieden. Je vindt ze daarom in elke vleermuisopvang. Mascaraorsteltjes worden een instrument om vleermuizen mee te aaien. Je kunt ze ervan zien genieten.

Natuurlijk, het blijft speculeren wat de vleermuizen echt ervaren, maar juist dat speculeren over een andere mogelijke wereld is heel waardevol. Het stimuleert de verbeelding, maakt de wereld rijker en brengt ons mensen dichterbij de vleermuizen.

Kunstinstallatie in de kerk

De methode die ik voor mijn onderzoek gebruik, is experimenteel. Ik probeer kunst en theologie met elkaar te combineren. Als onderdeel van mijn onderzoek heb ik een kunstinstallatie in de Nieuwe Kerk in Groningen gepresenteerd, waarmee ik de wereld van de vleermuis voor de bezoeker wat dichterbij hoop te brengen.

Het werk bestaat uit een print op doek, een *soundscape* waarin stukjes interview met mensen van de Vleermuizenwerkgroep te horen zijn en een *augmented reality*-installatie (AR), een digitale laag op de werkelijkheid.

Als bezoeker beweeg je je met een telefoon of tablet door een digitale grot waar vleermuizen rondvliegen en videobeelden te zien zijn van vleermuizen in verschillende situaties. Zo zie je een vleermuis die vliegles krijgt, een vleermuis die zichzelf bevredigt, vleermuisembryo's op sterk water, en een vleermuis die zichtbaar geniet van de strelingen van een mascaraorsteltje. Het leven van de vleermuis wordt zichtbaar: pijn en dood zijn er onderdeel van, maar plezier en genot ook.

Dierentheologie

De centrale vraag van mijn onderzoek luidt:

Is het mogelijk een kerkgemeenschap te verbeelden die voorbij de grenzen van de menselijke soort gaat? Kunnen we als mensen de vleermuizen zo serieus nemen dat ze ons ook doen veranderen? Dat er iets van wederkerigheid ontstaat?

Want vanuit die premisse vertrek ik: dat we ons altijd in relaties bevinden, met andere mensen, dieren en onze omgeving en dat die relaties ons maken tot wie we zijn.

Om die vraag te beantwoorden, ben ik vooral te rade gegaan bij denkers uit de *Environmental Humanities*. Ik kwam erachter dat dierentheologie, voor zover die bestaat, zich erg focust op dierenrechten. Dierenrechten zijn natuurlijk heel belangrijk, maar de rijkdom van de relatie met andere soorten komt in een juridisch, legalistisch discours niet tot zijn recht. De bestaande dierentheologie sloot eigenlijk niet goed aan bij de manier waarop ik de vleermuizen in de Nieuwe Kerk probeerde te benaderen.

Ik bespreek in mijn scriptie daarom onder andere het denken van feministisch wetenschapsfilosoof Donna Haraway, antropoloog Deborah Bird Rose en 'veldfilosoof' Thom Van Dooren. Zij beschrijven veelsoortige relaties in beelden die inspirerend waren voor waar ik in de Nieuwe Kerk mee bezig was. Haraway gebruikt 'groeten', 'dansen' en 'antwoordelijkheid' als termen om over de relatie met andere soorten te schrijven. Als mensen kunnen we ingaan op de uitnodiging die van een dier als ander uitgaat. Als we goed opletten merken we dat het initiatief lang niet altijd bij ons ligt. Rose gebruikt het beeld van 'omhoog zingen', *singing up*. In een wereld van

steeds meer dood en verlies, zeker als het om niet-menselijke wezens, om dieren, gaat, kunnen we leren om ons in steeds complexere relaties met anderen 'te zingen'. Van Dooren schrijft over waken en rouwen in relatie tot andere soorten. Door stil te staan bij verlies en dood en vernietiging, door erbij te blijven, door het niet uit de weg te gaan, kan er in het rouwen ook een vorm van vieren ontstaan.

Conclusies

Mijn onderzoek sterkt me in het vermoeden dat kunst in kerk en theologie een belangrijke rol kan spelen, door werkelijkheden aanwezig te stellen die moeilijk onder woorden te brengen zijn. Kunst kan kerken helpen om verbeeldingsrijke ruimtes te scheppen waarin de relaties tussen mensen, dieren en God doordacht kunnen worden en waarin aanzetten tot een rechtvaardiger wereld vorm kunnen krijgen. Kunst kan ook een vorm van spel introduceren, die als belangrijke modus van verbinding kan werken.

Door met de genoemde *augmented reality*-installatie te werken ontstond er in de Nieuwe Kerk tijdelijk een andere ruimte, die prikkelt, affecteert en tot onderzoek uitnodigt, op een andere manier dan bijvoorbeeld een kerkdienst of gespreksgroep doet. Ik zag plezier en verwondering, soms ook onbegrip, terwijl mensen met een tablet rondliepen. En ik hoorde heel veel verhalen. Van eigen ervaringen met vleermuizen en andere dieren, tot ideeën over antropocentrisme en speciësisme. De *augmented reality*-installatie faciliteerde een ruimte om je te verhouden tot, te denken over en vooruit te kijken naar een gedeelde toekomst met vleermuizen.

Ik denk dat de speculatieve verbeelding van de Nieuwe Kerk in Groningen als een veelsoortige gemeenschap daarmee een mogelijke schakel creëerde tussen wat is en wat nog niet is. De vleermuizen waren even vertegenwoordigd in de Nieuwe Kerk, maar daarmee was er niet meteen sprake van een daadwerkelijk veelsoortige gemeenschap. Dat vraagt om experiment en avontuur op gemeenteniveau en om een duurzamer engagement, dat in de structuren van de gemeenschap verankerd zou moeten worden. Alleen dan kun je ontdekken wat een goed leven voor vleermuis en mens in de Nieuwe Kerk daadwerkelijk betekent.

Om daar te komen moeten we de kerk vooral als een oefenplek blijven zien. Een plek waar niet meteen een oplossing aangedragen hoeft te worden, waar geld en efficiëntie niet de maatstaf zijn, maar waar we de problemen waarmee we leven diep kunnen leren voelen. *Staying with the trouble*. En daar hoop ik in de toekomst op heel veel manieren aan bij te blijven dragen. <